

PAPP SÁNDOR

KERESZTÉNY KÖZÖSSÉGEK ÉLETÉNEK JOGI GARANCIÁI AZ OSZMÁN BIRODALOMBAN

A próféta, Mohammed fellépésétől, illetve a muszlim fegyveres akciók kezdetétől folyamatosan újabb nem muszlim közösségek kerültek az iszlám fennhatóság alá. Már a prófétának is választ kellett találnia olyan kérdésre, hogy milyen módon rendezheti a viszonyát az iszlám közösség fennhatósága alá került nem muszlimokkal, illetve a rivális hatalmakkal. Az első megállapodását két törzzsel kötötte, amelyek szoros kapcsolatban voltak az akkor még ellenséges medinai zsidókkal.¹ Hamarosan magával Mekka városával is egyezsége lépett, hogy vallási közössége számára biztosítsa az évi mekkai zarándoklatot (Hudajbija szerződés, 628).²

Ömer kalifa és a jeruzsálemi patriarcha közötti megállapodás pedig már előképe annak a szerződéstípusnak, amely a későbbi adófizető vazallus és a muszlim hatalom között fennállt (637/8).³ Ebben a megállapodásban szerepel a városlakók adófizetési kötelezettsége (*dzsizje*).⁴

A próféta korától egészen az oszmánokig kimutatható, hogy a nem muszlim vallási közösségek igen széles körű belső önállóságot remélhettek a muszlim hatalomtól. Ez a jog olyannyira általános volt, hogy más muszlim uralkodók mellett például a perzsa sahok is biztosították a fennhatóságuk alatt álló örmény kolostorok, mint például Akulisz, birtokjogait és adómentességét.⁵

Mint ismert, Konstantinápoly elfoglalása után II. Mehmed szultán különleges privilégiummal biztosította a konstantinápolyi pátriárka jogait az Oszmán Birodalom teljes területén. Az ortodox közösség feletti általános vezető szerep egészen addig megillette a konstantinápolyi főpapokat, amíg ki nem alakultak az autokefál egyházak, a szerb (1557), román (1885), majd bolgár (1953) független patriarchátus.⁶ (A bolgárok újabb kori önálló nemzeti egyháza exarchátus formájában 1870-től működött, melynek lehetőségét Abdulaziz szultán rendelete adta meg.)⁷

Konstantinápoly elfoglalása után megüresedett a pátriárka trónja, s a hagyományok szerint a császárnak kellett ünnepélyes formában az új főpapot megerősítenie. Mivel a szultán minden tekintetben a bizánci császár örökösének tartotta magát, fenntartotta a jogát az új ortodox vallási vezető kiválasztására és kinevezésére.⁸ Az első szultán által kinevezett pátriárkát Gennadiosznak hívták, aki a kor ismert teológusa, filozófusa és teoretikusa volt (29. ábra). Kiválasztása tudása mellett azért történhetett, mert ismert volt engesztelhetlensége a latin és ortodox kereszténység uniója ellen.

Ehelyütt szeretném megköszönni Ivanics Máriának, hogy tanácsaival segítette a tanulmány elkészültét.

¹ *Majid Khadduri*: War and Peace in the Law of Islam. Baltimor 1955. 206–209.

² *Khadduri*: i. m. 210–213.

³ *Khadduri*: i. m. 214.

⁴ *Khadduri*: i. m. 214.

⁵ *Bert G. Fragner*: Repertorium Persischer Herrscherurkunden. Publizierte Originalurkunden (bis 1848). Freiburg im Breisgau 1980. 70–71. Nr. 153. Klaus Schwarz Verlag. Islamische Materialien Band 4.

⁶ *Timkó Imre, dr.*: Keleti kereszténység, keleti egyházak. Budapest 1971.

⁷ *Horváth Krisztián*: Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.) Documenta Historica 35. Az SZTE Történezt Diákkör kiadványa. Szeged 1998.

⁸ *Joseph von Hammer-Purgstall*: Geschichte des Osmanischen Reiches. II. Pest 1828. 1.; Kritobülosz: II. Mehmed élete (Ford.: *Szabó Károly*). Budapest 1875. 117–118. Monumenta Hungariae Historica Scriptorum XXVII.

A szakirodalom megosztott abban a tekintetben, hogy az első szultáni inauráció beiktató privilégiumlevél (*berát*) vagy szerződéslevél (*ahdnáme*) átadásával történt-e, annyi azonban nem vitás, hogy az új pátriárkán keresztül az ortodox vallást követő hívek az oszmán „*millet*” (nemzet) rendszerben élet és vagyonbiztonságban részesültek.⁹ Bár az eredeti okmány nem maradt fenn, de a későbbi pátriárkáknak adott berátókból rekonstruálható annak tartalma.¹⁰

Az ortodox közösség vezetőjének kinevező privilégiumlevele ellenére szükség volt az egyházi hierarchia felsőbb vezetőinek megerősítésére is. Halil İnalcık, aki a nem muzulmán közösségek portai viszonyát hangsúlyozottan nem területen kívülinek, hanem éppenséggel területen belülinek tartja, közöl egy korai, II. Mehmed vagy II. Bajezid idejében kibocsátott, egy név szerint nem ismert konstantinápolyi metropolitának szóló berátót, amelyben jogokat ad a fennhatósága alatti ortodox keresztény közösség papjai, szerzetesei felett, s a templomok, szőlők és egyéb tulajdonok birtokába helyezi, amelyeket az elődje is bírt. Ugyanakkor kiveszi a metropolitát minden fejadó, postai szolgálat és javítási munkálat alól. Egyidejűleg hasonlóan a vajdai, fejedelmi, káni berátókhoz, utasítja a szultán az alattvalókat, hogy fogadják el vezetőjüknek a kinevezett metropolitát.¹¹

A metropoliták mellett a zárt közösségek, a kolostorok szintén berátón keresztül kaptak privilégiumot. Témánk szempontjából nagyon jó példa a Sinai kolostor története. A nevezett Sinai kolostor példája azért érdekes, mert az intézmény saját levéltárában az egymás utáni muzulmán dinasztiák privilégiumainak egymást követő példányai többnyire eredetiben megtalálhatók.¹² Egy élő hagyomány szerint maga a próféta jelent meg a kolostorban, s ő kötötte az első megállapodást a közösség tagjaival, amelyet később a kalifák és szultánok rendre megerősítettek. I. Szulejmán idején alapos vizsgálat alá vették ezeket a jogokat, s az egyiptomi kádi, Oszmán egy terjedelmes leiratban törökül ismertette azokat a jogokat, amelyeket a muzulmánoknak a próféta hagyománya alapján biztosítani kell a szerzeteseknek. Külön figyelmet érdemel, hogy a vizsgálat után keletkezett okmány végig az oszmán szokások szerinti szerződéslevél-formát említi *ahdnáme-i mübárek* alakban, miközben az eredetiben megmaradt okmány ténylegesen berátó volt.¹³

A mameluk szultánoktól kapott arab nyelvű privilégiumoktól, majd 1517-től I. Szelim Kairóban kiállított berátójától kezdve oszmán nyelvű oklevelek biztosították a szerzetesek jogait. A berátók szövegei szerint a szultán nem szól bele a hierarchiába, a célja elsősorban az, hogy a közösség megélhetését, az adományok gyűjtését, azok adó és vám nélküli eladását biztosítsa. Megállapítható, hogy bár a mameluk oklevelekből több elemet átvettek 1517-ben az oszmánok, mégsem a korábbi muszlim gyakorlatot követték, amikor írásba foglalták a jogokat, hanem az akkorra már megszilárdult oszmán kancelláriai gyakorlatot. Bár az első oszmán berátók elsősorban az akkor még széles körben elfogadott magánbirtokok (*mülk*) adományozására szolgáltak, az I. Szelim által kiállított adománylevél berátó formája pontos előképe a későbbi, autonómiát (akár állami önrendelkezést is) biztosító okleveleknek.

Az Oszmán Birodalom nyugati, balkáni terjeszkedése újabb, nem ortodox közösség, a katolikusok megjelenését eredményezte. Régóta ismert, hogy az első, katolikus vallást érintő szultáni rendelet szintén II. Mehmedtől származik. A török állam az új szituációban is hasonló minták szerint járt el, mint korábban. A jugoszláv oszmanisztika a második világháború után kezdte publikálni azokat az adatokat, amelyek Bosznia elfoglalása után (1463) arra utalnak, hogy a katolikus szerzetesek élet- és vagyonbiztonságát egy *ahdnáméval* biztosította a szultán. A hagyomány szerint a milodraži mezőn

⁹ Michael Ursinus: Millet. Lexikon zur Geschichte Südosteuropas. Hrsg.: Edgard Hösch – Karl Nehring – Holm Sundhaussen. München 2004. 442–444.

¹⁰ Elizabeth Zachariadou: The Great Church in captivity 1453-1586. Ed. Michael Angold: Cambridge History of Christianity. Eastern Christianity. Cambridge 2006. 172

¹¹ Halil İnalcık: The Status of the Greek Orthodox Patriarch. Essays in Ottoman History. İstanbul 1998. 205–206.

¹² Hans Ernst: Die mamelukische Sultansurkunde des Sinai-Klosters. Wiesbaden 1960. Otto Harrassowitz – Klaus Schwarz: Osmanische Sultansurkunden des Sinai-Klosters in türkischer Sprache. Freiburg im Breisgau 1970. Islamkundliche Untersuchungen. Band 7.

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul), İbnülemin Tasnifi, Maliyet ve imtiyazat nr. 3.

1463. május 28-án született meg ez a híres diploma. A fojnicai ferences kolostorban őrzött okmányról először 1930-ban Josip Matašović számolt be.¹⁴ A szakirodalom úgy véli, hogy a diploma nem maradt fenn eredetiben. Molnár Antal a délszláv szakirodalom alapján két lehetőséget említ a szöveg hagyományáról: Egy 16–17. századi másolatból, vagy inkább egy 1483. évi fermán szövegéből rekonstruálták az ahdnámét.¹⁵ Mint később látni fogjuk, a kérdés ennél bonyolultabb, a fojnicai ferences kolostorban őriznek egy okmányt, amely akár az eredeti szultáni szerződéslevel is lehetne. Alább erre a kérdésre részletesen kitérek.

Az ahdnámé szövegét Hazim Šabanović adta ki, s több munka is elemezte a tartalmát. A történészek egységes véleménye az, hogy az okmány szövege autentikus, bár magával az oklevéllel szemben vannak kétségek.¹⁶ Bosznia függetlenné válása után felértékelődött a dokumentum, amely egyrészt segítette elfogadhatóvá tenni a boszniaiak számára, hogy az állami önállóságukat megszüntető, de a mai vallási, kulturális identitásukat adó oszmán-török fennhatóság – az okmány szerint – humánus, felvilágosult volt. A török média is szokatlan nagy érdeklődést mutatott a téma iránt, s jelenleg csak az interneten legalább tíz helyen olvasható az okmány modern török fordítása, latin betűs átírata, de délszláv és német, valamint angol fordítása is.¹⁷ Arra a körülményre nem térek ki, hogy a különböző, politikailag motivált weblapok hogyan sulykolják a kevésbé tájékozott olvasóba, hogy a tárgyalat dokumentum az „emberi jogok” és a „vallásszabadság” első megnyilvánulása, mellyel az iszlám messze megelőzte a keresztény világot. Az okmány legújabbkori és magasra röppenő médiásikere akkor kezdődött, amikor Bosznia-Hercegovina külügyminisztere, Irfan Ljubijakić 1995 márciusában, két hónappal azelőtt, hogy a szerbek lelőtték a helikopterét útban Zágráb felé, Zenika városában egy külügyi tanácskozáson a török küldöttségnek átadta a „1463. május 28-án” keletkezett ahdnámé másolatát, amelyről azt állították, hogy a boszniai levéltárakból került elő.¹⁸ Néhány internetes hírportál egymástól másolva képet is mellékelte az okmányról, amely ugyan nem volt olvasható ebben a felbontásban, arra mégis utalt, hogy az eredeti okmány is létezik (30. ábra)¹⁹.

¹⁴ Josip Matašović: Fojnička regista. Srpska Kraljevska Akademija. Spomenik 67. Drugi razred 53 (1930) 59–432.

¹⁵ Molnár Antal: Katolikus Missziók a hódolt Magyarországon I. (1572-1647). Humanizmus és reformáció 26. Budapest 2002. 83, 208. jegyzet.

¹⁶ Hazim Šabanović: Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća. Istrisko-pravni zbornik Pravnog fakulteta Sarajevo. 1–2 (1949) 201–202.; Dominik Mandić: Autentičnost ahd-name Mehmeda II. B. H. francivcima. Radovi Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu III-IV (Skadaček zbornik) Rim 1971. 61–90; Vančo Boškov: Pitanje autentičnosti fojničke Ahd-name Mehmeda II iz 1463. godine. Godišnjak Društva istoročara Bosna i Hercegovina 28–30 (1977–1979) 87–105; Srećko M. Džaja: Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegovina. Voremanzipatorische Phase 1463-1804. München 1984. Südosteuropäische Arbeiten.

¹⁷ Fatih Sultan Mehmed'in ahitnamesi <http://www.uludagsozluuk.com/disari/?b=fatih%20sultan%20mehmet%20in%20ahitnamesi&u=http://www.turkiyebuIteni.net/15/text/t32.htm> (letöltés, 2009. 08. 17.); Treaty of 1463 between the Ottoman Sultan and the Christians of Bosnia 15 October 2007 <http://www.khilafah.com/index.php/the-khilafah/non-muslims/1995-treaty-of-1463-between-the-ottoman-sultan-and-the-christians-of-bosnia>.

¹⁸ „Bosna-Hersek'in Zenika şehrinde 1995 yılının Mart ayında, Dışişleri kapsamında yapılan görüşmelerde, Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı İrfan Ljubijankić, Türk heyetine çok anlamlı bir armağan verdi. Bu armağan Fatih Sultan Mehmet Han'ın 1463 yılında Bosna'daki gayrimüslimler için yayınladığı "Ahdname"nin bir kopyasıydı. 28 Mayıs 1463'te Milodraz ikametgahında yazıldığı kaydedilen ve aslı Bosna arşivlerinde bulunan ahdname, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve bu imparatorluğa yön veren padişahların hoşgörüsünün ve hükmi altında bulunan azınlıklara olan adaletinin bir göstergesiydi...” Türk İslam Tarihinden: Fatih Sultan Mehmet'in Bosna Belgesi. İlimi Araştırma Dergisi 14. sayı (Ağustos 2005) 35.

¹⁹ A képet és a mellékelte tanulmányt a Gazi Hüseyin Könyvtár honlapjáról másoltam le. Haso Popara: Ahdname Sultana Mehmede Fatiha http://www.ghbibl.com.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=60 (letöltés, 2009. 08. 16.) A cikk az alábbiak szerint magyarázza az okmány keletkezését:

„Kada je, deset godina kasnije (1463), ovaj isti sultan Mehmed II osvojio Bosnu i pogubio posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, predstavnik bosanskih franjevaca fra Anđeo Zvizdović (umro 07. 05. 1498) izašao je 28. maja 1463. godine pred sultana Mehmeda II Fatiha na Milodraževu polje kod Fojnice, priznao ga za novog gospodara Bosne i zamolio da njegovim redovnicima da vjersku i imovinsku slobodu djelovanja.”

Az interneten kutatva sikerült egy olyan fényképet is találni, amely ha nem is minden olvasati problémát, de azok jórésztét segítette megoldani (31. ábra).²⁰

Az okmánynak a boszniai külügyminiszter ajándékát követően több török nyelvű feldolgozása, latin betűs átírása, modern török fordítása jelent meg. Ezekre az a jellemző, hogy a szöveg értelmét ugyan nem veszélyeztetve, de azt eléggé pontatlanul adják vissza. Bár ezeket az átiratokat is megvizsgáltam, mivel azonban rendelkezem viszonylag olvasható fényképpel, a továbbiakban arra támaszkodok. Az elérhető szövegközlések az okmányra piros tintával felvezetett szavakat nem írták át, nem fordították le. Bár a viszonylag jól olvasható fényképen is homályos az *Invocatio*, úgy vélem, hogy az olvasata: Hüve l-mu‘in (Ó, a Segítő). Lentebb a következő négy sorban vörös tintával a következő olvasható: „*Merhüm ve mağfür-leh Ebü l-fethi gazi / sulţan Mehmed hân rahmetu llâhu / ve-l-gufran hazretleriniñ hâtt-i şerîfidür* [Az elhunyt és megboldogult hitharcos, a győzelem fia, Mehmed szultán öfelségének – legyen rajta Allah könyörülete és bocsánata – nemes keze írása.] Az okmány képeről biztosan nem lehet eldönteni, hogy eredeti vagy másolat, esetleg hamisítvány-e. Úgy vélem, hogy bizonyára vagy eredeti szöveg, vagy egy igen jó, az eredetivel egykorú másolat. Jelen esetben, a dokumentumot csak képen látva, inkább hiszek Hazim Šabanovićnak, aki az okmányt nem, csak annak szövegét tekintette eredetinek. Van egy pont, amely a fénykép alapján is gyanút kelthet: Az ötödik sor végén és a hatodik sor elején értelmetlenül kétszer áll a *yüce* (magas, hatalmas) jelző, a szultán attribútuma, amely tipikus másolási hibának tartható.²¹ Így természetesen érthető, hogy a hitelességét további okmányok szövegének bevonásával támasztották alá: Ismert egy 1483-ban II. Bajezid által kiállított berát, amelyben a boszniai beglerbégnek és kádinak címezve megerősíti az apja privilégiumát. Ugyanerről szól még egy 1498-ból származó fermán, s egy 1607-ben készült megerősítés I. Ahmed szultántól. Az utóbbiak szintén mind megtalálhatók a fojnici kolostor levéltárában.²²

Bár minden hivatkozásban pontos és teljes dátumot olvashatunk az okmány kiállításának idejére nézve, a Šabanović-féle fordítás utal arra, hogy az eredeti okmányon hiányos datálás olvasható: „*Napisano 28. maja u stanu Milodraž*”. Az eredeti szövegben a következő áll: „*Tahrîrân fi 28 Mâysis*” [Íródott május 28-án.] Úgy tűnik, hogy az évet a történeti események logikája alapján egészítették ki, mivel Boszniát ténylegesen 1463-ban hódította meg II. Mehmed. Elég érthetetlennek tűnnek azon internetes forrásközlések, ahol egy konstruált dátumot illesztnek a szöveghez: „*Tahrîren fi 28 şehr-i Mayis Gurre-i Muharremü'l Harâm sene 883*.” [Íródott május hó 28-án, vagyis 883 Muharrem elsején.]²³ A megadott dátum sehogy sem illeszkedik a tényekhez, 883 Muharrem hónap 1. 1478. április 4-ének felel meg.

Különös véletlen, hogy a Csongrád Megyei Levéltárban, Szeged városa titkos okmányai között egy újabb, teljesen ismeretlen példánya bukkant fel a boszniai ferencesek privilégiumlevelének. Egy másolatban fennmaradt szultáni parancs mellékleteként használták a szerzetesek jogaik igazolására. A nagyúri rendelet keresztény időszámítás szerint 1640. március 3–13 között keletkezett. Megtudjuk belőle, hogy a boszniai ferencesek egészen a szultáni dívánig eljutottak a kérelmükkel, amelyben arról panaszkodtak, hogy hiába van náluk II. Mehmed szultán ahdnáméja, a falusi muszlim tisztviselők, vajdák állandóan háborgatják őket, pénzt követelnek rajtuk. A szerzetesek azt kérték, hogy a korábbi privilégiumaikat erősítse meg a szultán. A fermán megléte mutatja, hogy a nagy előd rendeletét az

²⁰ The Oath (Ahdnama) of Sultan Mehmed II the Conqueror Mehmet the son of Murat-Khan Always victorious! <http://www.croatianhistory.net/etf/ahd.html>

²¹ „Original je, kako će se to iz objašnjenja koje dolazi iza teksta vidjeti, nastao nešto prije 1654. godine, jer je u međuvremenu od 1654. do 1669. nastao onaj primjerak ahdname za koji se drži da je original i koji se kao takav čuva u muzeju Franjevačkog samostana u Fojnici uokviren pod staklom. Taj primjerak, međutim, nije ništa više nego dosta neuspjela imitacija originala.” (Vidi: Hazim Šabanović: Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća, str. 200).

²² Popara: i. m.

²³ Fatih Sultan Mehmed'in ahitnamesi <http://www.uludagsozluuk.com/disari/?b=fatih%20sultan%20mehmed%20in%20ahitnamesi&u=http://www.turkiyebulteni.net/15/text/t32.htm> (letöltés, 2009. 08. 17.)

utód, Ibrahim (1640–1648) idejében is elfogadták.²⁴ A szultáni rendeletet Ramazán bin Musztafa lippai kádi hitelesítette. Egy másik lippai kádi, akiről egyelőre a pecsétnyomójáról és a közjegyzői minőségében használt hitelesítő formulájáról csak azt tudjuk, hogy Mehmednek hívták, magát a boszniai ferenceseknek kiállított ahdnámét hitelesítette.

A szegedi ferenceseknek ténylegesen szükségük volt a diplomáciai segítségre. A görögök, havasalföldiek és szerbek metropolitája (hogypontosan ki, nem tudjuk, mert az okmányban nem nevezik meg) már 1619-ben azt követelte, hogy a valamikori Magyar Királyság területén élő katolikusok is a keleti egyháznak juttassák az egyházadót és más szolgáltatásokat. A belgrádi pasa dívánja 1619 áprilisában tárgyalta az ügyet, és a szultán nevében kibocsátott egy rendeletet, amelyen keresztül az ortodox metropolita követelését elutasította.²⁵ Mivel a döntés feltehetően nem érte el a megfelelő eredményt, a katolikus magyarok és sokákok egy kérelemlevelet küldtek a budai pasának, amelyben kifejtették, hogy a katolikus rítus más, mint az ortodox. Bár valamilyen módon az ortodox metropolita elérte, hogy a neki kiállított szultáni privilégiumlevélbe a nyugati egyház híveit is belefoglalták, de ez jogszerűtlen volt. A katolikusok mind a házassági adót, mind a templomadót és más szolgáltatásokat katolikus szerzeteseknek fizették, amelyet az ortodoxok jogszerűtlenül elvettek tőlük. A budai díván is megállapította, hogy a korábbi belgrádi beglerbég, Kádizáde Ali pasa és az ottani kádi, Habil Efendi, amikor az ügyet megvizsgálta, helyesen döntött, hogy a katolikus szolgáltatásokat kivette az ortodox egyházak kezéből. A vizsgálat közben más bizonyítékok mellett bemutatott a katolikusok egy szultáni szerződéslevelet, amely nagy valószínűséggel nem más, mint a boszniai ferencesek II. Mehmed szultántól kapott ahdnáméja, illetve annak hitelesített másolata, amely a szegedi ferencesek birtokában volt.²⁶

Az a tény, hogy a szegedi ferencesek levéltárában a közelben, Lippán hitelesített 15. századi szultáni privilégiumot őriztek, azt jelenti, hogy a rend a saját létének biztosítására a boszniai ferencesek a török hódítókkal szemben évszázadokkal korábban kialakított védőszárny alatt keresett menedéket.

Az alábbi mellékletben a boszniai szerzetesek Szegeden megőrzött példányát közlöm tudományos átirásban és magyar fordításban. A fojnicai példánnyal való összevetés több eltérést eredményezett, ezeket csak abban az esetben jelzem a szöveg kiadásában, ha az a tartalmat befolyásolja. A legnagyobb különbség a két okmány dátumában található meg, egyedül a szegedi példányon található teljes, muszlim és keresztény keverék dátum. Újabb vizsgálatot követel azonban az a tény, miszerint a szegedi példányon lévő arab évszám 863. május 18-nak felel meg (1459. május 28.). Nem tartható lehetetlennek, hogy az eredeti példányon tényleg nem volt év, csak nap és hónap, s a most feltárt esetben csupán a másoló tévedése, túlbuzgósága vezetett a dátum évvel való kiegészítéséhez. Ha ez így volt, akkor a másoló történeti ismeretei is hiányosak voltak, hiszen a 863/1459-es év nem Bosznia, hanem Szerbia leigázásának az ideje. Ha nem, akkor a most bemutatott szövegvariáns átgondolásra kell hogy készítse a téma kutatóit az eddig feltételezett keletkezési időt érintően.

²⁴ Csongrád Megyei Levéltár, Szeged Város Titkos Levéltára. Törökkori iratok IVA. 1021a7. Nr. 30.; kiadása: *Szilágyi Sándor – Szilágyi Áron: Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Kőrös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból. Török-magyarokori történelmi emlékek. I. Osztály Okmánytár II. 318-319. Nr. LVI.*

²⁵ Szilágyi – Szilágyi, 1863. 299-300. Nr. XXI.

²⁶ Csongrád Megyei Levéltár, Szeged Város Titkos Levéltára. Törökkori iratok IVA. 1021a7. Nr. 30.

*

II. Mehmed szultáni szerződéslevele a boszniai ferences rendi barátoknak (32. ábra)

Csongrád Megyei Levéltár, Szeged Város Titkos Levéltára, Török kori iratok. IV. A. 1021.a.7.
Nr. 29.

Hüve

- 1 *Nišan-i šerīf-i ʿālīšān-ī sultānī ve tuğrā-yi ġarrā-yi cihān-sitān-i hāqānī bi-l-ʿavni r-rabbānī*
hükmi oldur-ki
 2 *ben ki sultān Mehmed hānam cümle ʿavām u havāša māʿlūm ola ki işbu dārendegān-i fermān-i*
hümāyūn Bosna ruhbānlarna
 3 *mezīd-i ʿināyetīm zuhūra gelüb buyurdum-ki mezbūrlara ve keniselerine kimesne mānīʿ vü*
mezāhim olmayub ihtiyāşiz
 4 *memleketümde duralar ve qaçub gidenlere daħi emn u āmān ola ki gelüb bizüm haşşa*
memleketimüzde haufsız sakin olub
 5 *keniselerinde mütemekkin olalar ve yüce hażretümnden ve vezīrlerümnden ve qullarımndan ve*
reʿāyāmdan ve cümle memleketüm halqından kimesne
 6 *mezbūrlara daħl u taʿarruz ʿdüb incitmeyeler kendülere hānlaruna²⁷ māllarına ve keniselerine*
yabandan
 7 *daħi haşşa memleketüme ādem getürürlerse kimesne mānīʿ olmayub incitmeye ʿülüvv-i*
ʿināyetümnden²⁸ yemūn-i muğallaza ʿderin
 8 *ki yeri ve göki yaradan perverdigār haqqıyçün ve yedi muşhaf haqqıyçün ve ulu*
peygamberlerimüz emri içün ve yüz yigirmi
 9 *dört biñ peygamber haqqıyçün ve quşanduğum qılıç haqqıçün bu yazılanlara hiç ferd muhālifet*
ʿtmeye mādām-ki bunlar
 10 *benüm hıdmetüme ve emrüme muṭīʿ olalar taħrīrān fī 18 māyis sene şeleş ve sittīn ve şemānī*
mīʿe

bī-yurt-i Milōdrāž

ṭibq aşlihi al-ʿālā
dāma mahfūfen bi-l-maʿā
nemmeqahu el-faqīr ileyhi teʿālā
Mehmed el-qażī
bi-dāri l-ġazāt Lipova
ʿuḫīye ʿanh
 Pecsét: *ba-rāh-i lütf-i şamed el-faqīr Mehmed*

Ő (az Isten)

A nemes és magas rangú szultáni kézjegy és a tündöklő, világot hódító nagyúri tugra – részesüljön isteni támogatásban – parancsa a következő:

Én, aki Mehmed szultán kán vagyok, minden szegénynek és gazdagnak a tudomására hozom, hogy a jelen fermán hordozói, a boszniai szerzetesek irányában nagyúri kegyelmem megnyilvánult, s azt parancsolom, hogy az említetteket és a templomaikat ne zavarja és akadályozza senki. Félelem nélkül tartózkodjanak a birodalmamban, s az elmenekültek, majd hazatérők számára is biztonságot és nyugalmat biztosítok. Térjenek vissza, s a saját birodalmunkban félelem nélkül nyugalomban legyenek és lakjanak a templomaikban. Magas fenségem, vezíreim, szolgálaim, és alattvalóim és az összes országom lakosai részéről egyetlen személy sem zavarhatja, bántalmazhatja és háborgathatja őket. Magukat, házaikat, tulajdonaikat és templomaikat, illetve ha idegenből hoznának valakit a

²⁷ A fojnica példányban és a feltehetően róla készült török átiratokban: *cānlarına* [lelkeikre].

²⁸ A fojnica példányból hiányzik: *kimesne mānīʿ olmayub incitmeye ʿülüvv-i ʿināyetümnden*.

birodalmamba, azt sem háborgathatja senki. Fenséges kegyelmemből erős esküt teszek a földet és az eget teremtő Istenre, a Korán hét [példányára], a magas prófétánk parancsára, a 124 ezer prófétára, az oldalra övezett kardra, hogy a megnevezettekkel szemben egyetlen személy sem tehet semmit addig, amíg engem szolgának és parancsomra hallgatnak. Íródott május 18-án a 863. (1459) évben a milodraži táborban.

*A [másolat] megegyezik teljesen, legyen tartósan megőrizve²⁹ azzal együtt,
Íródott a Magasságos Isten szegénye, Mehmed kádi által,
A hitharcosok házában, Lippán. Bocsáttassék meg neki.*

Pecsét: Útján az örök kegyelemnek, a szegény Mehmed.

PAPP SÁNDOR

SZTE Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék

KRE Kora Újkori Magyar és Egyetemes Történeti és Gazdaságtörténeti Tanszék

E-mail: papps@hist.u-szeged.hu

---

²⁹ Az eredetiben *letakarván, beborítván* áll.